

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság:

Bánáti István
Bolvári Csaba
Knipl István
Wicker Erika

A kötet szerkesztője:

KNIPL ISTVÁN

Tördelés, tipográfia:

Knipl István

Nyomdai előkészítés:

Kis László

Borítóterv:

Wicker Erika, Zalatnai Pál, Takácsné Stalter Judit

ISBN 978-963-12-6821-8

Kiadja Császártöltés Község Önkormányzata
Felelős kiadó: Takácsné Stalter Judit polgármester

Borító:

Előlap: Ünnepi felvonulás a 20. század elején
Hátlap: Bajai utca a 20. század elején

CSÁSZÁRTÖLTÉS 2.

CSÁSZÁRTÖLTÉS 2.

CSÁSZÁRTÖLTÉS TÖRTÉNETE
1918 ÉS 1948 KÖZÖTT

Császártöltés
2016

TARTALOM

Köszöntő (<i>Takácsné Stalter Judit</i>)	7
Császártöltés község történeti adattára 1918–1948 (<i>Bolvári Csaba – Knipl István</i>)	9
Közeleti személyiségek császártöltésen 1918–1948 (<i>Bolvári Csaba</i>)	110
A Volksbund helyi csoportja és SS-toborzások Császártöltésen (<i>Knipl István</i>)	124
Kényszermunka, azaz a Málenkij robot (<i>Knipl István</i>)	142
Császártöltésiek oroszországi fogságban (<i>Bolvári Csaba</i>)	150
Kollektív bűnösség és büntetés (<i>Knipl István</i>)	163
A kitelepítésben érintett császártöltési lakosok (<i>Bolvári Csaba</i>)	176
Mozaikok	217
Községünkről írták – 1860-ban: Császártöltés Pest-Solt megye település-statisztikai leírásában (<i>Wicker Erika</i>)	218
Községünkről írták – 1864–1865-ben: Császártöltés Pesty Frigyes helynévtárában (<i>Wicker Erika</i>)	227
Községünkről írták – 1877-ben: Császártöltés Galgóczy Károly monográfiájában (<i>Wicker Erika</i>)	238
Községünkről írták – 1910-ben: Császártöltés „a Borovszky”-ban (<i>Wicker Erika</i>)	242
Községünkről írták – 1930-ban: Császártöltés Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetőjében és címtárában (<i>Wicker Erika</i>)	245
A vörös terror császártöltési származású áldozata (<i>Bolvári Csaba</i>)	251
Egy meg nem épült vasútvonal története (<i>Knipl István</i>)	256
Leventeegyesület császártöltésen (<i>Knipl István</i>)	259
Adalékok a tűzoltóság történetéhez (<i>Knipl István</i>)	262
A kötet szerzői	267
Képek	269
Jegyzet	289

Knipl István

A VOLKSBUND HELYI CSOPORTJA ÉS SS-TOBORZÁSOK CSÁSZÁRTÖLTÉSEN¹²

NEMZETISÉGI ADATOK

A trianoni Magyarország területén ebben az időben a közel 100 milliós németiség alig 0,5%-a,¹³ mintegy 550 000 fő német nemzetiségű lakos élt, akik az ország lakosságának 5 – 6%-át jelentették. A nemzetiségi arányok meghatározásához a legfontosabb adatokat az 1941-es népszámlálás szolgáltatja. A magyar hatóságok célja a népszámlálás kapcsán egyértelműen az volt, hogy az ország területén minél kevesebb nemzetiségi lakost tüntessenek fel, míg a nemzetiségi vezetők ennek ellenkezőjére törekedtek. A kérdőíveken az „anyanyelv” kérdése mellett, Teleki Pál határozott kívánságára, a „nemzetiségi” rovat is szerepelt.¹⁴ A népszámlálás során a számlálóbiztosok feladatuk kapták a nemzetiségi falvakban a lakosság hangulatának felmérését, valamint pontos feljegyzéseket készítettek a falvakban működő nemzetiségi szervezetekről is. Ennek során összeírták a Volksbund helyi csoportjait is, megnevezték vezetőiket, a hangadókat, továbbá leírták azok társadalmi helyzetét.¹⁵ A népszámlálási adatok tükrében Császártöltés lakosságának etnikai összetétele 1941-ben a következő képet mutatta:¹⁶

település	magyar	német	egyéb	összesen
Császártöltés	1047 (28,5%)	2621 (71,4%)	2 (0,05%)	3670

Az anyanyelvi adatok alapján tehát Császártöltés lakosságának 71,4% volt német nemzetiségű. Ha az anyanyelvi adatok mellett megvizsgáljuk a lakosság 1941-ben rögzített nemzetiségi összetételét, feltűnő különbséget kapunk. A 2621 német anyanyelvű császártöltési lakos közül 866 vallotta magát német nemzetiségűnek.¹⁷ Az eltérő anyanyelvi és nemzetiségi adatok közül, Zorn Antal véleménye alapján, az anyanyelvi adatokat tarthatjuk a valósághoz közelebb állóknak.¹⁸

A hazai németiség urbanizáltsági fokára jellemző, hogy a XX. század első felében mindössze 17%-uk élt városban, 83% pedig vidéken. 1920-as adatok szerint 56%-uk a mezőgazdaságban, 25%-uk az iparban, 15%-uk a kereskedelemben dolgozott, 4%-uk pedig

¹² A fejezet KNIPL István 2002 23–37.; KNIPL István 2004 465–494.; KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota 2007 321–362. alapján készült.

¹³ FEHÉR István 1988

¹⁴ A politikusok célja a majdani béketárgyalásokon a magyar pozíciók javítása volt. Ezeket az adatokat kívánták felhasználni álláspontjuk alátámasztására a visszacsatolt területek megtartásához. L.: ŐZE Sándor 1994– A két kérdés külön-külön való feltüntetése azonban nagy nehézséget okozott a jórészt tanulatlan falusi lakosság körében, mivel sok esetben a megkérdezettek nem voltak tisztában az anyanyelv és nemzetiség fogalma közti különbséggel. L.: ZORN Antal 1992 – A népszámlálás adatait ezért mindenkor kritikus szemmel kell vizsgálni, számítva a téves adatok lehetséges előfordulására.

¹⁵ Ezek az adatok a téma tárgyalása során nem használhatók, mivel az adatlapok jelentős része megsemmisült a háború során (a tárolásukra szolgáló épület találatot kapott, a maradékkal pedig szovjet katonák tüzeltek), a megmaradt adatlapokat a háború utáni feldolgozást követően megsemmisítették. L.: ŐZE Sándor 1994

¹⁶ Történeti Statisztikai Kötetek: Az 1941. évi népszámlálás 2. kötet.

¹⁷ T. MOLNÁR Gizella 1997 21.

¹⁸ ZORN Antal 1992

értelmiségi foglalkozást űzött.¹⁹ A településeken a mezőgazdaság a meghatározó gazdasági ág, s ebből kifolyólag a falvak lakosai is hasonló életmódot folytattak. Erre az időszakra is aktuálisnak érezhetjük Hölbling Miksa alábbi leírását: „A német nép életmódja majd kivétel nélkül a földművelés. A háztartásra szükséges élelmet, gabonát, burgonyát, mely főágát teszi a német tápláljának, kukoricát, babot, lencsét, bort stb. mindegyik maga termeszt.”²⁰

A főként a mezőgazdasághoz kötődő falusi életmóddal függ össze a települések lakosságának viszonylag alacsony iskolázottsága. Az adatokat megvizsgálva kitűnik, hogy a lakosság túlnyomó többsége a falvakban 4–7 általános iskolai osztályt végzett, középiskolai, illetve felsőfokú végzettséggel alig rendelkezett valaki. Kozma Ferenc szerint: „A magyarországi német falvak lakossága túlnyomó többségben alacsony műveltségű volt, szigorú, konzervatív – katolikus nevelésben részesült, tehát voltaképpen idegen volt számukra a nemzetiszocializmus eszmévilága.”²¹

A VOLKSBUND MEGALAKULÁSA ÉS TEVÉKENYSÉGE

1938. november 26-án Budapesten megalakult a Volksbund, teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége). Az alakuló ülésre a Vasúti és Hajózási Klub helyiségeiben került sor, az eseményen a korabeli jelentések szerint mintegy 700–800 fő vett részt. Ekkor az egybegyűlteket megválasztották az elnökséget, és elfogadták a szervezet alapszabályát. Az egyesület elnöke Basch Ferenc, helyettes elnöke dr. Georg Goldschmidt, főtitkára Max Albert lett, továbbá megválasztották az egyesület tiszteletbeli elnökeit és a választmány tagjait.²²

Basch Ferenc az alakuló ülésen az alábbiakban határozta meg a Volksbund feladatait: „Az ínség enyhítése céljából pénz- és természetbeni adományozást vezetünk be és szegényházakat létesítünk. A Volksbund gondoskodik a kialakult ősi népszokások megőrzéséről és fejlesztéséről. Gondoskodik anya- és gyermekvédelemről. Gazdasági szövetkezeteket létesít, megszervezi az önkéntes munkaszolgálatot, mezőgazdasági iskolákat létesít és tart fenn. Állandó és ideiglenes tanfolyamokat tart, mintagazdaságokat hoz létre és vezet. Kölcsönös biztosításról, illetve kárterítésről gondoskodik állatbaleset esetén. Temetkezési segélyt ad. Szakelőadásokról, kiállításokról, valamint a gazdasági élet előmozdítását célzó egyéb berendezésekről és azok fenntartásáról is gondoskodik. A Volksbund iskolákat létesít az óvodától a középiskoláig, tanító-, tanítónő- és óvónőképző intézeteket tart fenn. Művelődési tanfolyamokat szervez, múzeumokat és könyvtárakat alapít, közösségi otthonokat és nevelőintézeteket létesít. Népművészeti, kézimunka és képzőművészeti, zenei, énekkari és színművészeti kiállításokat rendez. Német nyelvű sajtótermékeket alapít és terjeszt, helyi és vándorkönyvtárakat létesít, kül- és belföldi tanulmányutakat szervez. Nem utolsó sorban gondoskodik a népnek a haza és saját népisége iránti hűségre neveléséről és arra való buzdításról.[...]Hogy a Voksbund valamennyi célját és feladatát a helyszínen megvalósíthassa, az ország minden német településén helyi csoportokat alakít [...]. A magasabb szervek jóindulatában nem kételkedünk. De kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy pusztán jóindulatból nem történt még javulás a helyzetünkben. [...]Nem hagyjuk magunkat többé megfélemlíteni és tétlenségre kárhóztatni a »pángermánizmus« olcsó jelszavával.”²³

Basch programbeszédéből is kitűnik, hogy az általa elképzelt szervezet nem csupán kulturális célokat képviselt, hanem igyekszik a hazai németiség egész életét megszervezni, befolyásolni. Ugyanakkor az utolsó mondatokat kihívásként is értelmezhetjük az illetékes

¹⁹ MANHERCZ Károly 1998 32.

²⁰ Idézi: MANHERCZ Károly 1998 23.

²¹ KOZMA Ferenc 1991

²² TILKOVSKY Lóránt 1978 34–35.

²³ WEIDLEIN, Johann 1989 217.

magyar hatóságok felé, mivel nyílt harcot hirdet azok korábbi tevékenysége ellen. Az alakuló gyűlés után a kormány egyértelműen Baschék tudomására hozta, hogy abban az esetben, ha az alapszabályt az eredeti formában terjesztik be a minisztériumhoz ellenjegyzésre, nem járulnak hozzá az egyesület megalakulásához és működéséhez. Teleki nyilvánvalóvá tette, hogy a Volksbund nem lehet német népcsoportszervezet, hanem csak német kultúregyesületként működhet.²⁴ Basch ennek hallatára Berlinbe utazott, s onnan hazatérve, Berlin támogatását kihasználva elérte, hogy az egyesület alapszabályát lényeges változtatások után elfogadják. A változtatások alapja az 1879. évi egyesületi törvény volt, amely előírta, hogy minden egyesületnek csak egy tevékenységi köre lehet.²⁵ Ennek alapján töröltek az alapszabályból minden olyan pontot, amely túlmutatott egy kulturális egyesület céljain, illetve a népcsoport kifejezést minden esetben a „német nemzetiségű magyar állampolgárok” kifejezéssel helyettesítették.²⁶ A Volksbund esetében a tevékenység a kultúra ápolása és kulturális események szervezése volt. Az alapszabály engedélyezésére 1939. április 13-án került sor. Az engedélyezett alapszabály legfontosabb pontjai a következők:

- 2. § Az egyesület célja: A magyarországi német nemzetiségű magyar állampolgárok kulturális érdekeinek előmozdítása és megóvása a népi életnyilvánulás minden terén. A hazához való ragaszkodás ápolása és erősítése.
- 3. § Acél elérésére való eszközök: Az egyesület, a magyar törvényekben biztosított szabadság alapján, a művelődési szükséglet keretében, és a törvényes feltételek szerint iskolákat tarthat fenn német nemzetiségű magyar állampolgárok gyermekei számára, kulturális tanfolyamokat, múzeumokat és könyvtárakat alapíthat és tarthat fenn, ösztöndíjakat és jutalmakat adományozhat, népi-, kézmű-, és képzőművészeti kiállításokat rendezhet, ismeretterjesztő, zene-, ének-, és színműelőadásokat és népi ünnepélyeket rendezhet, német nyelvű sajtótermékeket adhat ki és terjeszthet, helyi és vándorkönyvtárakat létesíthet, tanulmányutakat szervezhet. A szövetség németlakta helyeken helyi csoportokat létesíthet.
- 5. § A szövetség tagjai: 1. dísz-, 2. alapító, 3. rendes vagy pártoló tagok. Alapító, rendes vagy pártoló tagok 18. évüket betöltött, iskolai fegyelem alatt nem álló, erkölcsi, hazafias és népi szempontból kifogás alá nem eső német nemzetiségű magyar állampolgárok lehetnek. Kiskorúak szülőik, illetve törvényes képviselőik beleegyezésével lehetnek tagok. Leányok pártoló tagnak 18 éven alul is felvehetők, amennyiben iskolai fegyelem alá nem esnek, feltéve, hogy 15. életévüket betöltötték. Leventekötelesek az ezen intézményből folyó kötelezettségeiknek mindenben eleget kell, hogy tegyenek...
- 6. § A rendes tagság három évre kötelező...
- 18. § Helyi csoportok: Azokban a községekben, amelyekben a szövetségnek legalább húsz, állandó lakással rendelkező rendes tagja van, azok kívánságára helyi csoport alakítandó, amelynek megalakulását a szövetség központi intézőbizottsága hagyja jóvá. Ez a helyi csoport megoszlik ifjúsági és felnőttek osztályára. A felnőttek osztályába a nős, férjezett, illetőleg a nagykorú tagok tartoznak, míg a többiek a fiatalsági [ifjúsági] csoportot alkotják. A helyi csoport élén egy ifjúsági és egy teljeskorú elnök áll, a

²⁴ TILKOVSKY Lóránt 1978 47.

²⁵ TILKOVSKY Lóránt 1978 51.

²⁶ BELLÉR Béla 1981

melléjük megválasztott a központi tisztikarhoz hasonló, vagy lecsökkentett tisztikarral. Az elnök és a tisztikar megválasztása egy évre szól. Minden helyi csoport 50 tagonként egy-egy kiküldöttel képviselheti magát a szövetség közgyűlésén. A helyi csoportot taglétszám alapján megillető szavazatokat egy kiküldött is leadhatja. Az ötven tagnál kevesebb létszámú helyi csoportot is egy kiküldött képviseli. A helyi csoport a tagjaitól beszedett tagsági díjakat teljes egészében a szövetség központjának köteles beszolgáltatni, amely ennek ellenében a helyi csoport fenntartásához szükséges költségeket rendelkezésre bocsátja.

A helyi csoport külön alapszabályokat nem alkothat, hanem csak az egyesület láttamozott alapszabályai szerint működhet. A helyi csoportok megalakulását és megszűnését az illetékes törvényhatóság első tisztviselőjének tudomásulvétel végett be kell jelenteni. A helyi csoportok működésüket csak megalakulásuk tudomásulvétele után kezdenek meg. A helyi csoportok az anyaegyesület központjának határozatait és utasításait a láttamozott alapszabályok keretén belül követni tartoznak. Működésük felfüggesztését, vagy feloszlátásukat az anyaegyesület nem rendelheti el, de indokolt esetben, a vizsgálat, a működés felfüggesztése, vagy a feloszlátás elrendelése céljából a m. kir. belügyminiszter úrhoz indokolt előterjesztést tehet.²⁷

A szervezet ünnepélyes zászlóbontására Cikón –a helyi csoport megalakulásakor került sor, ahol Erdmannsdorf német követ szerint 15 – 20 000 ember jelent meg, s hallgatta Basch beszédét. Basch köszönetet mondott a magyar kormánynak az alapszabály engedélyezéséért, de ugyanekkor azt is kijelentette, hogy az egyesületnek további követelése is vannak.²⁸

Ezek után megindult a helyi csoportok szervezése, illetve megszervezték az egyesület különböző feladatú csoportjait. Így létrejött az Asszonycsoport (Frauensschaft), a Német Népi Segélyezés (Deutsche Volkshilfe), a Gazdaszövetség (Landesbauerschaft), a Faj- és Népeségpolitikai Hivatal (Amt für Rassen und Bevölkerungspolitik), továbbá a Német Ifjúság (Deutsche Jugend).²⁹ A hivatalok nagy része azonban nem folytatott semmilyen tevékenységet, Basch Ferenc szavaival élve: *„...ezeknek a hivataloknak a fele tulajdonképpen a megindulási működésen kívül más munkát nem végzett, a gazdasági hivatalok is csak elméletben működtek, de a népi-németség felé mezőgazdasági vagy egyéb téren felvilágosítással szolgáltak.”*³⁰

A Volksbund vezetése időközben elérte, hogy engedélyezzék a Deutscher Volksbote hetilapként való működését, illetve 1940. június 1-jével engedélyezzék a Jungenkamerad nevű ifjúsági lap megjelenését is.³¹ Ezen sajtóorgánumok révén lehetővé vált a Volksbund számára, hogy propagandáját kiterjeszthesse a kisebb falvakra is, eljuttatva oda híryanagyait.

Az egyesület megalakulása után a politikai életben is részt kívánt venni, annak ellenére, hogy erre a tevékenységre az alapszabály nem adott lehetőséget. A politizálásra az 1939. évi választások adtak alkalmat. A Volksbund és a kormánypárt, vagyis a Magyar Élet Pártja között választási megállapodás jött létre, amelynek értelmében a kormánypárt színeiben három volksbundista képviselőjelölt is indulhatott. E megállapodás alapján a bonyhádi választókerületben dr. Heinrich Mühl, a mohácsiban dr. Konrad Mischung, a

²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár 1941-VII-5-254426.

²⁸ TILKOVSKY Lóránt 197854.

²⁹ MANHERCZ Károly 1998 35.

³⁰ SEEWANN, Gerhard – SPANNENBERGER Norbert 1999

³¹ TILKOVSKY Lóránt 1978 72.

Bács-Bodrog megyei listán pedig Jakob Brandt indulhatott a kormánypárt jelöltjeként. Közülük Mühl és Brandt jutott be végül a parlamentbe, s így a Volksbund, ha közvetve is, parlamenti képviselőhez jutott.³² A háború kitörésekor az egyesület tevékenységét korlátozták, ebben változást csak a bécsi népcsoportegyezmény aláírása körüli viták hoztak.

A világháború kitörésekor felfüggesztették az egyesület működését, az csak 1940 júniusában –tíz hónap múltán– indult újra, ekkortól ismét engedélyezték helyi csoportok alakítását is, a kormány pedig tárgyalásokat kezdeményezett a Volksbund vezetésével a fennálló problémák megoldására. Basch és az egyesület vezetése egy kívánságlistát terjesztett a kormány elé, amely az alábbi kéréseket tartalmazta: A német községek óvodáiban német legyen a foglalkoztatási nyelv. A népcsoport létesíthessen saját óvodákat, A típusú iskolákat (anyanyelvű oktatás, a magyar csak tantárgy), óvónőképzőt, tanítóképzőt, három polgári iskolát és egy gimnáziumot. Követelték továbbá az 1924. évi II. tc. végrehajtását, amely előírja a köztisztviselők számára az anyanyelven történő érintkezést a kisebbségekkel. A német falvakban a levétképzés nyelve német legyen, a vezényleti nyelv azonban maradhat magyar. A honvédségnél szüntessék meg a németekkel való rossz bánásmódot, ne erőltessék a névmagyarosítást. Szabad tevékenységet és egy napilap azonnali engedélyezését kérték. A gazdasági hátrányokat szüntessék meg, engedélyezzék egy gazdasági lap megjelenését, támogassák a német szövetkezetek szervezését. A vallási élet nyelve a német községekben német legyen.³³ A magyar kormány a kéréseket nem hagyhatta figyelmen kívül, mivel a részleges revízió megvalósításához elengedhetetlen volt a Harmadik Birodalom támogatása. Ennek fejében hajlandók voltak bizonyos engedményeket tenni. Engedélyezték egy volksbundista napilap megindulását (októberben indul meg Deutsche Zeitung néven), illetve elkezdték felülvizsgálni a német iskolaügy kérdését.³⁴

A Német Birodalom azonban nem elégedett meg ezekkel a kis léptékű változásokkal, s igyekezett a német kisebbséget kivételezett helyzetbe hozni. Ennek a szándéknak volt eszköze az 1940. augusztus 30-án Bécsben aláírt népcsoportegyezmény.³⁵ Az egyezmény különleges jogokat biztosított a Volksbundnak, gyakorlatilag megvalósította a fentebb ismertetett követeléseket, s a hazai német kisebbség ügyét nemzetközi szintre emelte. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a magyar kormány mindent megtett a szervezés lassításáért, illetve megpróbálta a népcsoportegyezményben biztosított előnyöket minél jobban szűkíteni.

Ennek ellenére a megegyezés után új lendületet kapott a Volksbund helyi csoportjainak szervezése, s az 1939-ben alakult 17-tel szemben 1940-ben 294 szervezet létesült. Alapításuk a következő években is tovább folytatódott, így 1941-ben 81, 1942-ben 29, 1943-ban 4 újabb sejt jött létre vidéken, míg végül számuk 1944-ben elérte a 425-öt.³⁶ A témánk szempontjából fontos területen, Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében, 1944-ben 47 helyi egyesülete volt a Volksbundnak. Ezek közül 1940-ben 27-et, 1941-ben 10-et, 1942-ben 7-et alapítottak, 1943-ban pedig 3 újabb csoportot szerveztek.³⁷

³² TILKOVSKY Lóránt 1978 55.

³³ TILKOVSKY Lóránt 1978 83 – 84.

³⁴ TILKOVSKY Lóránt 1978 85.

³⁵ TILKOVSKY Lóránt 1978 93 – 94.

³⁶ ZIELBAUER György 1989 16.

³⁷ ZIELBAUER György 1989 16.

A VOLKSBUND HELYI CSOPORTJÁNAK MEGALAKULÁSA CSÁSZÁRTÖLTÉSEN

A Volksbund helyi csoportja megalakulásának körülményeit ma már igen nehéz rekonstruálni. Az alakuló gyűlésről, a helyi szervezet megalakulásáról tájékoztatták a Belügyminisztériumot, amely engedélyezte a helyi szervezet működését. A beterjesztett iratok tartalmazták az alapítás időpontját, az alapításkor az egyesületbe belépettek névsorát, valamint a megválasztott vezetők nevét, tisztségét. Ezek az iratok azonban ma már nem állnak rendelkezésre. Paul Flach véleménye szerint a helyi szervezet 1940. december 22-én³⁸ alakult meg (erre utal a Deutsche Volksbote hasábjain közzétett hír is). Az alapítás időpontja és az alapítás hivatalos elismerése között azonban jelentős idő is eltelhetett. Egy 1940. február 1-jén kelt jegyzői jelentésből kiderül, hogy ezen időpont előtt biztosan nem működött Volksbund szervezet a településen. A korabeli jegyzőt idézve: „...pángermán mozgalom községünkben nincs.”³⁹ 1941-ben viszont feltehetőleg már működött a csoport, hiszen népbíróági periratokban megnevezik az egyes tisztségviselőket az adott évben.⁴⁰ A helyi szervezet azonban a hivatalos működésig és engedélyezésig vélhetően ekkor még nem jutott el.⁴¹ Az biztosan állítható, hogy 1942 októberében már létezett a császártöltési csoport, mivel egy 1942. október 24-én kelt irat szerint ennek ügyében jártak el.⁴² 1942. december 31-én a községi főjegyző arról értesítette a fősolgabíró, hogy felszólította az egyesület elnökét, nyújtsa be az egyesület névjegyzékét, mert enélkül az alapszabályaik jóváhagyást nem nyernek.⁴³ A fenti időpontban tehát még nem volt bejegyzett és engedélyezett alapszabálya a helyi egyesületnek. A továbbiakban a falu főjegyzője 1943. január 10-én értesítette a fősolgabíró, hogy a módosított névjegyzéket az említett napon beterjesztette.⁴⁴ További levelezés után a végleges lista beterjesztése 1943. március 6-án történt meg.⁴⁵ Az egyesület alapszabályának jóváhagyására pedig csak ezek után kerülhetett sor, tehát a csoport 1943. március 6. előtt hivatalosan nem működhetett.

Végezetül tehát megállapíthatjuk, hogy a Volksbund császártöltési szervezete valamikor 1940 után, de még 1942 tele előtt alakulhatott meg, működését pedig hivatalosan 1943 tavaszán kezdhette meg.

A Volksbund császártöltési csoportjának megalakítása után megkezdődött a szervezet tagjainak toborzása, s az egyesület megkezdte működését. Vezetője Heibl I.⁴⁶ és Manhalter A.⁴⁷ lett. Manhalter A. az elnöki tisztelet töltötte be, egészen 1944. szeptemberi bevonulásáig. A Volksbund közvetlen vezetőségéhez tartozott még feltehetőleg Brezovszki A., aki a helyi szervezet pénztárnoka volt,⁴⁸ továbbá Klein J. mint pénztári ellenőr.⁴⁹

Megalakult a Volksbund helyi nőszervezete is, első vezetői feltehetőleg Marin J-né, és Fischer M-né⁵⁰ voltak, majd lemondásuk után Eccker J-né irányította a nőszervezetet.⁵¹

³⁸ FLACH, Paul 1971 20.

³⁹ MNLBKML V. 312. 1/1940.

⁴⁰ MNLBKML XXV/17. A Kalocsai Népbíróság iratai. B. 706/1946., 1041/1946.

⁴¹ MNLBKML XXV/17. B. 1693/1946.

⁴² MNLBKML V.312. 7605/1942.; 1814/1942.

⁴³ MNLBKML V. 312. 1814/1942.

⁴⁴ MNLBKML V. 312. 1814/1942.

⁴⁵ MNLBKML V. 312. 1814/1942.

⁴⁶ MNLBKML XXV/17. B. 1041/1946.

⁴⁷ MNLBKML V. 312. 1814/1942.

⁴⁸ MNLBKML XXV/17. B. 970/1945.

⁴⁹ MNLBKML XXV/17. B. 706/1946.

⁵⁰ MNLBKML XXV/17. B. 1156/1946., 2162/1946.

⁵¹ MNLBKML XXV/17. B. 1156/1946.

1943 telén újabb változás következett be az irányításban, ugyanis Eccker J-né távozása után Feirer I-nét választották meg a női csoport vezetőjének. 1944 tavaszán azonban súlyosan megbetegedett, így a továbbiakban nem tudta betölteni a tisztséget, új vezetőt azonban nem választottak.⁵² A nőszervezet tagjaitól Brezovszki V. szedte a tagdíjat.⁵³

Az egyesületnek ifjúsági tagozata is létezett a községben, amelynek vezetője Ámann J. volt. A Deutsche Jugend megalakulására 1942-ben kerülhetett sor, egy ifjúsági gyűlés után, amelyen dr. Flach bajai körzetvezető is részt vett. A gyűlés után behívták Áman J-t Bajára, és dr. Flach megbízta a császártöltési Deutsche Jugend vezetésével. Ekkor egy öltözet ruhát (a Deutsche Jugend egyenruháját –állítólag az apja fizette ki) és 95 pengőt kapott. Az egykori szemtanú szavaival élve: *„...kapott olyan ruhát, és akkor nagyra volt. Német ruhát. Katona ruhát...”*.⁵⁴

Ámann J. hazatérve megbízta Feirer J-t a szervezéssel. Ekkor körülbelül 7–8 fiatal sikerült beléptetni a szervezetbe, de feltehetőleg később sem emelkedett a számuk jelentősen, mivel az ifjúsági szervezet 1943-ban Ámann J. megházasodása és egy lopási ügy után felbomlott.⁵⁵

A császártöltési egyesület taglétszáma a környező településekhez képest lényegesen kisebb volt. *„A Volksbund akkor lett, mikor bejöttek a németek, már előtte is kezdtek egy kicsit, de a faluban nem voltak sokan, kevés volksbund tag volt, haragudtak a Volksbundra a faluban [...] Nem volt ott 200 embernél több, nem hiszem, nem voltak sokan, csak egy pár ilyen hangadó volt.”*⁵⁶ Adatközlőnk véleménye szinte teljesen egyezik az általunk elképzelhetőnek tartott maximális létszámmal, amit két eredeti névjegyzék is alátámaszt. A Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárának iratai között fennmaradt egy névsor, amely feltehetőleg az alapító tagok neveit tartalmazza. A listán 47 név szerepel.⁵⁷ Az egyesület későbbi létszámára egy 1944-ben keletkezett lajstrom alapján következtethetünk, amelyen 204 név szerepel.⁵⁸ Ez a létszám közelíthet a maximális számhoz, mivel feltételezhetjük, hogy a lista felvétele után, az 1944–45-ös évben, a háborús helyzet súlyosbodása következtében már nem csatlakoztak az egyesülethez a falu lakosai. Kijelenthetjük, hogy településünkön igen gyenge volt a Volksbund, a lakosságszámhoz képest kevés taggal rendelkezett. A tagok csak a falu lakosságának 5,5%-át tették ki (Nemesnádudvar 75–80%, Hajós minimum 15%).

Ezek alapján joggal tehetjük fel a kérdést: a három szomszédos sváb falu közül miért éppen Császártöltésen volt a leggyengébb a Volksbund, és hogy lehetnek ekkora különbségek a települések között? A kérdésekre a választ jelenleg szinte lehetetlen már megadni, ezért el kell fogadnunk egy adatközlőnk véleményét, aki szerint: *„Itt magyarnak voltak nevelve az emberek. Mi annyira magyarnak voltunk nevelve annak idején, szóval ez volt az a bizonyos magyarosítás. A levették mikor voltak, azokat is nagyon magyarnak nevelték.”*⁵⁹

⁵² MNLBKML XXV/17. B. 2162/1946.

⁵³ MNLBKML XXV/17. B. 2162/1946.

⁵⁴ Az interjút készítette Knipl István 2002, KNIPL István 2002 28.; KNIPL István 2004 475.; KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota 2007 333.

⁵⁵ MNLBKML XXV/17. B. 1041/1946.

⁵⁶ Az interjút készítette Knipl István 2002, KNIPL István 2002 28.; KNIPL István 2004 475.; KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota 2007 332.

⁵⁷ MNLBKML V. 312. 10. doboz iktatószám nélkül

⁵⁸ MNLBKML V. 312. 11. doboz iktatószám nélkül

⁵⁹ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2002 29.; KNIPL István 2004 476.

A VOLKSBUND TAGSÁG OKAI

Az adatok ismeretében szükségesnek tartjuk megvizsgálni, vajon miért lettek az emberek a helyi Volksbund szervezet tagjai? Vajon a Volksbund által hirdetett elvek arattak körükben ekkora sikert, vagy a belépésnek más fontos okai is voltak? A választ keresve megállapíthatjuk a fennmaradt beszámolók és visszaemlékezések alapján, hogy a belépők jelentős része nem volt a Volksbund által képviselt elvek feltétlen híve, hanem, sok esetben, más indokok vezettek a belépéshez. *„Szegény volt a falu és ki volt zsákmányolva a falu, jobbat vártak a népek, ugye. Sajnos, így van, az ember vár valamit és sokszor befarag. Az emberek nem azért mentek oda, hogy jókedvük[ből], hanem hát nagy volt a szegénység.”*⁶⁰

Az egyik legfőbb ok a Volksbund vezetői által beígért gazdasági előnyökhöz jutás lehetősége volt. Ilyen fontos gazdasági előny, illetve segítség volt a szőlőtermesztéshez nélkülözhetetlen rézgálic gazdákhoz juttatása, a Volksbundon keresztül. Ehhez a segítséghez azonban csak a tagok juthattak hozzá, így a rászoruló gazdák kényszerűségből beléptek. Ezt több szemtanú és érintett személy háború után felvett vallomása is megerősíti.⁶¹

A mezőgazdasági előnyök mellett jelentős szerepe volt a belépésnél a helybeli Volksbund tagok, illetve a más helyről érkezett agitátorok által kifejtett propagandának is. A helyi egyesületek működésének megindulásakor, s a későbbiekben a már jelentős Volksbund szervezettel rendelkező Bácskából érkeztek agitátorok a településre. Császártöltésen 1941-ben jártak.⁶² Az agitátorok nem fukarkodtak az ígéretekben, így például Császártöltésen Brandt Jakab kijelentette, hogy ha erős lesz a helyi Volksbund, akkor Császártöltésen létrehozna egy német iskolát.⁶³ Ennek nagy hatása lehetett a település lakosaira, mivel korábban a faluban csak magyar tananyelvű iskola működött. Az agitátorok látogatásai a helyi csoportok megalakulása után rendszeresek voltak, s jelentős szerepük volt az SS-toborzások alkalmával is. A Bácskából érkezett agitátorokon kívül fontos szerepet játszottak a települések életében a Volksbund helyi szószólói is, akik ígéretekkel és sok esetben fenyegetéssel próbálták meg rávenni az embereket a belépésre. A távolmaradókat egymást közt „fekete” sváboknak (magyar érzelmű sváboknak) hívták, és azt terjesztették, hogy ezek a személyek benne vannak a „fekete könyvben”, s azokat majd elviszik Abesszíniába. Továbbá, ha Hitler győz, a magyar érzésű sváboknak rossz dolguk lesz, a zsidók egy csillagot hordanak, ők kettőt fognak.⁶⁴

A fiatalok körében jelentős szerepe volt a belépésnél a Volksbund által kínált szórakozási lehetőségeknek is. A Volksbund székhelyére eljárhattak kártyázni, beszélgetni, táncolni és rádiót hallgatni.

A belépés említett okain kívül meg kell hogy említsük a taggá válásnak még egy lehetséges módját, amely gyakran az érintett tudta nélkül, vagy akarata ellenére történt meg. Ilyen mód lehetett a már említett rézgálic megrendelések aláírása, illetve mikor valaki az ismerősét vagy családtagját íratta be az egyesület tagjai közé. Előfordult, hogy egyes esetekben a belépési nyilatkozatokat hamisították. Feltehetően így került a Volksbund tagjai közé Bergmann J. és neje Brezovszki É., akiknek belépési nyilatkozatáról a későbbi bírósági tárgyalás alkalmával bebizonyosodott, hogy hamisítvány. Az ő esetükben a

⁶⁰ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2002 29.; KNIPL István 2004 477.

⁶¹ MNLBKML XXV/17. B. 239/1946. 236/1946., 399/1946.

⁶² MNLBKML XXV/17. B. 706/1946.

⁶³ MNLBKML XXV/17. B. 2287/1946.

⁶⁴ MNLBKML XXV/17. B. 706/1946.

belépési nyilatkozaton több személy írása is szerepelt, s az aláírások sem tőlük származtak.⁶⁵

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a Volksbundba történt belépésnek igen változatos okai lehettek, a politikai meggyőződéstől a gazdasági rászorultságon át a személyes érdekekig. Mindenesetre az esetek jelentős részében sorsuk jobbra fordulását várták az emberek a Volksbundtól, amelynek céljaival gyakran nem voltak és nem is lehettek tisztában. Azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy a belépett tagok könnyen a kisszámú hangadó befolyása alá kerülhettek, s így nem határolódhattak el a politikától abban az esetben sem, ha nem értettek egyet az egyesület politikai céljaival.

ÉLET AZ EGYESÜLETEKBEN

A Volksbund tagjai gyakran külsőségekben is kifejezték az egyesülethez tartozásukat. Az ajtók fölé sok esetben egy cédulát raktak az alábbi szöveggel: *„Trits du hier als Deutscher sein, soll der Gruß Heil Hitler sein! (Ha németként lépsz ebbe a házba, akkor legyen a köszönéseid Heil Hitler!)”*⁶⁶

Az egyesületi élet központja a székház volt. Császártöltésen csak egy szobát béreltek a Bajai utcában. *„[...]a Bajai utcán volt[...] egy rendes házban jöttek össze[...]valakinek a háza volt, úgy bérelték, egy szoba, és ottan beszélgettek, hogy az anyanyelvüket ne feledjék el[...]néha rádiót hallgattak.”* *„Fönt a Bajai utcán volt a központjuk, középen a túloldalon[...]”*⁶⁷

A gyűlésekre gyakran a Walter József-féle kocsmában került sor. Itt hangzottak el Brandt Jakab és Daniel Grill beszédei, ez volt a bérelt szoba mellett az egyesület életének fő helyszíne.

A Volksbund sok esetben kiélezte a falu lakosai közötti viszonyokat, barátokat szakított el egymástól, szomszédokat haragított egymásra, egyszóval feszültséget teremtett az addig békés életet élő település lakosai között. Hasonló véleményt fogalmaz meg dr. Pataky Tibor államtitkár is, amikor azt állítja, hogy a Volksbund áldatlan állapotokat teremtett a sváb községekben, családot családdal, apát fiával állított szembe.⁶⁸ Az ellentétek idővel súlyosabb formát öltöttek, s akár a tetlegességig is elfajulhattak.

Császártöltésen a szemtanúk beszámolóí alapján feltételezhetjük, hogy nem történtek nagyobb összetűzések a Volksbund tagjai és a község többi lakosa között. Az ellentétek itt is megvoltak, mivel a *„Volksbundot nem szerették, és akkor nem is volt itt, mondom nem volt Volksbund, nem is foglalkoztak velük, nagyon még a kitepítésnél se, mert általában vagyontalanok voltak, akik abban voltak.”*⁶⁹ Az összetűzések feltehetőleg megmaradtak a szóbeli csatározás, gúnyolódás határain belül. *„Ők mondták, hogy cigány, de mi rá se hederítettünk. Apám ilyen gúnyos ember volt, és mindig mondta: »Volksbund puaba deustland zua« (Volksbund gyerekek vissza Németországba!).”*⁷⁰

⁶⁵ MNLBKML XXV/17. B. 30/1948.

⁶⁶ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2007 341.

⁶⁷ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2002 31.; KNIPL István 2004 480.

⁶⁸ SEEWANN, Gerhard – SPANNENBERGER Norbert 1999 347.

⁶⁹ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2002 31.; KNIPL István 2004 482.

⁷⁰ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2002 31.; KNIPL István 2004 482.; KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota 2007 343.

TOBORZÁSOK A WAFFEN SS RÉSZÉRE CSÁSZÁRTÖLTÉSEN

AZ ELSŐ TOBORZÓAKCIÓ

A helyi Volksbund egyesületek legfontosabb feladatává a németiség megszervezése mellett, a háború előrehaladtával, a német hadsereg és azon belül is a Waffen-SS emberutánpótlásának a megszervezése volt.

A német hadsereg, illetve a Waffen-SS súlyos háborús veszteségei szükségessé tették a német vezetés számára, hogy az utánpótlásba minél nagyobb tömegeket vonjanak be, így került sor a magyarországi németek besorozására is. A sorozás előtt államközi szerződés született 1942. február 12-én Magyarország és a Harmadik Birodalom között. Az egyezményben a magyar kormány hozzájárult, hogy magyar állampolgárokat toborozzanak a német hadsereg számára. A toborzást a 18–30 év közötti férfilakosságra terjesztették ki, a sajtó és a nyilvánosság kizárásával. A toborzóakció megszervezését a Volksbund végezte. A toborzott katonák nem szolgálhattak Magyarországon, a hozzátartozók segélyezése és a toborzás költségeinek előteremtése a német kormány feladata volt.⁷¹ A fegyveres SS-be jelentkezést kizárólag önkéntes alapon, kiskorúak esetében szülői engedéllyel lehetett megtenni, továbbá a bevonult magyar állampolgárok elvesztették magyar állampolgárságukat.⁷²

Az egyezmény aláírása után megindult a toborzás a hazai németiség körében. A környékbeli németiség számára Kalocsán állítottak fel toborzóirodát. A toborzáshoz hozzátartozott a kíméletlen propaganda is. A Duna – Tisza közén lakó svábság körében a legtöbbet terjesztett propagandaszöveg szerint: a Duna – Tisza közét a svábok tették termővé, ezért ez a terület őket illeti, s a háború után azt meg is fogják kapni, mivel a magyarokat ki fogják telepíteni Ukrajnába.⁷³ Többek között ezzel az ígérettel tudták a szegény, illetve nincstelen réteg fiait jelentkezésre csábítani, mivel mindenki legfontosabb álma teljesült volna a háború után azzal, hogy földet kap. A propagandához hozzátartozott továbbá a megfélemlítés is. *„Aki nem jelentkezik, leköpjük. Aki most nem tart velünk, beverjük a fejét. Aki most meglóg, annak az életébe kerülhet.”*⁷⁴ *„Aki nem jelentkezik, azt elviszi a fekete kocsi.”*⁷⁵ Az ilyen és ehhez hasonló fenyegetések mindennaposak lehettek a településeken. A propaganda és az ígéretek hatására főként a nincstelen, cseléd fiatalok álltak be az SS kötelékébe.⁷⁶ *„A 15 éves gyerekek nincs annyi esze, hogy meg is lehet halni. Ők csak azt látták, hogy jobb lesz. Nem kell már cselédnek lenni.”*⁷⁷

A toborzás alkalmával a falvakban gyűlésekre került sor, ahol a környékbeli német falvakból érkezett gyerekek szavaltak, énekeltek, majd lelkesítő beszédek hangzottak el. A belépni szándékozóknek először egy jelentkezési jegyzéket kellett kitölteniük. A sorozásra 1942 áprilisában Baján került sor.⁷⁸ Az alkalmas jelentkezőket ezek után Bécsbe szállították, ahol különböző egységekhez osztották be őket, mindig gondosan ügyelve arra, hogy az egy faluból valók ne maradjanak egy csoportban.

A bevonulókat ünnepélyes keretek között búcsúztatták a települések lakói. Az önkéntesek elszállítása az országból 12 transzportban történt, az első 1942. március 2-án indult, az

⁷¹ TILKOVSKY Lóránt 1974 35 – 39.

⁷² TILKOVSKY Lóránt 1978 185.

⁷³ TILKOVSKY Lóránt 1974 40.

⁷⁴ TILKOVSKY Lóránt 1974 44.

⁷⁵ HECKENBERGER Péter 1991 80.

⁷⁶ TILKOVSKY Lóránt 1974 40. 43.

⁷⁷ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2004 483.; KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota 2007 344.

⁷⁸ MNLBKML XXV/17. B. 253/1945., 1394/1948.

utolsó pedig 1942. május 3-án. Az első toborzóakció során bevonult 20 000 újonc nagy része a 7. „Prinz Eugen” SS önkéntes hegyi hadosztályba, vagy pedig a 8. „Florian Geyer” SS lovashadosztályba ⁷⁹ került, továbbá néhány személyt a 2. „Das Reich” SS páncélos hadtestbe, illetve a VI. „Reinhard” SS hegyi hadosztályba soroztak be. Ezekhez az egységekhez kerültek a császártöltési fiatalok is.

Császártöltés esetében nem maradt fenn számunkra használható információ a levéltárakban, illetve a Budapesti Közlöny hasábjain, így a szakirodalom által közölt adatot kell elfogadnunk, amely szerint 9 fő vonult be ekkor az SS-be.⁸⁰

A bevonult katonáknak hamarosan rá kellett döbenniük, hogy a Német Birodalom hálája helyett csak megaláztatásban és szenvedésben lesz részük. A kiképző altisztek egyszerűen csak „ideszalajtottaknak”, „éhenkórászoknak” ⁸¹, „magyar disznóknak” ⁸² titulálták őket, s ezek után jött a háború megannyi szenvedése akár a nyugati, akár a keleti fronton, vagy akár a Balkánon harcoltak.

A MÁSODIK TOBORZÓAKCIÓN

A sztálingrádi súlyos vereség után a Német Birodalomnak még nagyobb szüksége volt a más országokban, így a Magyarországon élő német lakosság emberanyagára. A toborzás újraindításához, illetve folytatásához azonban ismét a magyar kormány hozzájárulása kellett. Az akció engedélyezésére hosszas tárgyalások és Horthy klessheimi látogatása után, 1943. május 11-én került sor. A megállapodás értelmében listát készítettek a hazai némettség 1908–1925 között született korosztályairól, amelyben minden népi német szerepelt. Az akció során minden népi német toborozható volt (kivéve a hadiiparban dolgozók), a honvédségben szolgáló német származású személyek 8 nap szabadságot kaptak. A megállapodás 1943. június 1-jén, lépett hatályba, ezután kezdődhetett meg a falvakban az önkéntesek toborzása. A toborzás továbbra is a nyilvánosság és a sajtó kizárásával, a Volksbund szervezésében történt. A jelentkezők a magyar állampolgárság elvesztésével egyidőben német állampolgárságot nyertek. Az SS kötelékébe lépők „A magyarországi német népcsoport SS önkéntese” feliratú jelvényt kaptak. A toborzás kezdetekor a Volksbund vezetőségében aggályok merültek fel a sikerességet illetően, mivel –mint Basch június 1-jén ki is fejtette– több kedvezőtlen körülmény is hátráltatta azt. Ebben az időben szerelt le ugyanis sok, a második magyar hadseregben szolgáló honvéd, akiken ijesztő háborús fáradtság vett erőt, s rossz híreket terjesztettek. További nehézségeket okozott, hogy az országban növekedett a németellenes hangulat, valamint, hogy az akció aratás idejére esett. A hazai némettség körében elégedetlenséget váltott ki a segély alacsony összege és az állampolgárság elvesztése is. Császártöltésen a sorozást 1943. augusztus 6-án⁸³ és októberben⁸⁴ tartották. A faluból ekkor feltételezhetően 17 fő önkéntes lépett be az SS-be.⁸⁵

A toborzás az alábbi módon zajlott le: *„Nagymise vagy kismise után odamentek az emberek vásárnap, az volt a gazdakör. Ott toborozták –na kérem szépen– az SS-katonákat. Ez éppen olyan dolog volt, mint a János vitézben, mikor jöttek toborozni, egy asztal oda, két-három pasas volt. A legények jöttek, és önként jelentkeztek. Senkit nem kényszerítettek. Élénken emlékszem a dologra. Önként jelentkeztek, általában a béreslegények, meg egyéb mások, akiknek nem volt, hogy mondjam,*

⁷⁹ TILKOVSKY Lóránt 1974 66.

⁸⁰ KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert 2001 53.

⁸¹ TILKOVSKY Lóránt 1974 79.

⁸² TILKOVSKY Lóránt 1974 92.

⁸³ FEHÉR István 1983 42.; MNL Bm VII. K-149 1943-5-1007. 265.

⁸⁴ MNLBKML XXV/17. B. 864/1945.

⁸⁵ MNLBKML XXV/17. B. 724/1946.

ilyen nagyobb vagyoni kötődöttsége, akkor azoknak lehet menni katonának. Azt nem tudom, hogy aztán mit ígértek nekik. A lényeg az, hogy hát fölírták a nevét, és akkor szembe, a túloldalon [...] volt egy bolt. A lényeg az, hogy hát átmentek oda, és német nemzeti színű szalagot lehetett ott vásárolni, azt megvették, és mindjárt a kalapra azt tűzték [...]. Szóval ennyit láttam, nagyon sokan nem lehettek, amikor én ott voltam 10 – 20 legény jelentkezett akkor SS katonának.”⁸⁶

A toborzottak elszállítására 1943 szeptembere és 1944 februárja között került sor. Ekkor mintegy 20 000 magyarországi német származású fiatal lépett a fegyveres SS tagjai közé.⁸⁷ A bevonultakat Baján bevagonírozták, majd innen Bécsbe szállították őket, ahol megtörtént az elosztásuk. Az újoncokat a már az első akció kapcsán ismertetett egységekhez vezényelték, ismét ügyelve arra, hogy az egy faluból származók ne maradjanak nagyobb létszámban együtt.

A HARMADIK TOBORZÓAKCIÓN

A harmadik toborzóakció megindítására Magyarország német megszállása után nyílt lehetőség. A német – magyar egyezményt 1944. április 14-én Veesenmayer német követ és Csatay Lajos magyar hadügyminiszter írta alá. A megállapodás szerint: „a német népiséghez tartozó, a 17. életévüket betöltött magyar állampolgárokat hadkötelezettségi alapon, a jelenlegi háború tartamára, az e tárgyban kötött német és magyar kormány közötti megállapodás értelmében, a német fegyveres erő részére átengedem.”⁸⁸ Ennek értelmében a toborzáson való megjelenés kötelező volt, a rend biztosítására és a távolmaradók előállítására a Belügyminisztérium csendőröket rendelt ki a sorozás helyszínére. Az újonnan sorozottak nem vesztették el magyar állampolgárságukat annak ellenére, hogy a szolgálat idejére német állampolgárságot nyertek. A korábbiaktól eltérően a behívott újoncokat nem a már meglévő SS-egységekbe osztották be, hanem új alakulatokat állítottak fel Magyarország területén, és a kiképzéshez szükséges eszközöket és gyakorlótereket a magyar állam biztosította. A toborzást röpcédulák, plakátok segítségével lehetett propagálni. Az eseményt megelőzően a Volksbund listát készített a besorozható magyarországi népi németekről. A bevonult katonákat a megállapodás értelmében ekkor létrehozott új egységekbe osztották be. Ezek az egységek a 22. „Maria Theresia” SS önkéntes lovashadosztály, a 18. „Horst Wessel” SS önkéntes páncélgránátos hadosztály, valamint a 31. SS önkéntes gránátos hadosztály voltak.⁸⁹

A sorozás községünkben 1944. július 12-én zajlott le.⁹⁰ Augusztus elején sor került a megismétlésére, amikor a korábban kimaradt személyeket vonultatták be az SS katonái közé.⁹¹ A sorozás hivatalos keretek közt folyt, a bizottságban német tisztek és egy magyar ezredes is helyet kapott. A település lakosságát dobszó és névre szóló írásos idézés útján értesítették az időpontról és a helyszínről.⁹² A sorozáson nem megjelent személyeket a magyar csendőrség állította elő.⁹³ A toborzóbizottság korábban a helyi Volksbund vezetői által összeállított és a hadügyminisztérium által korrigált listát használta, amelyen már nem csak a Volksbund helyi tagjai szerepeltek, hanem azok a személyek is, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallották

⁸⁶ Az interjút készítette: Knipl István 2002, KNIPL István 2002 34.; KNIPL István 2004 486.; KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota 2007 346.

⁸⁷ TILKOVSKY Lóránt 1974 121 – 143.

⁸⁸ TILKOVSKY Lóránt 1974 152.

⁸⁹ TILKOVSKY Lóránt 1974 150 – 172.

⁹⁰ HECKENBERGER Péter 1991 85; MNLBKML XXV/17. B. 1693/1946., 4097/1948.

⁹¹ MNLBKML XXV/17. B. 537/1946.

⁹² MNLBKML XXV/17. B. 526/1946., 4097/1948.

⁹³ MNLBKML XXV/17. B. 434/1945.

magukat.⁹⁴ Ekkor a 17 – 40 év közötti férfilakosságot sorozták be az SS egységeihez, a 40 év felettieket csak listára vették. A besorozottakat és a listára vett 40 év felettiek egy részét szeptember 15. és 20. között⁹⁵ hívták be katonai szolgálatra. A bevonultak jelentős része Bajmokra, majd innen Baja érintésével a Dunántúlra került.⁹⁶ Sokan közülük már nem kaptak fegyveres kiképzést, illetve amint teheték, megszöktek az alakulatuktól, s igyekeztek hazatérni a falujukba.⁹⁷

A bevonultak létszámát egy 1945. június 7-én kelt kimutatás alapján állapíthatjuk meg.⁹⁸ A névsor szerint 118 személy került a fentebb említett sorozások alkalmával az SS kötelékébe.

A VOLKSBUND A HÁBORÚ VÉGÉN ÉS A MEGTORLÁS

A toborzás befejezése után a Volksbund tevékenysége egyre inkább a magyarországi németek kimenekítésére irányult. 1944 szeptemberére a bácskai helyzet tarthatatlanná vált, így elrendelték az evakuálást. A terület kiürítése azonban sikertelen maradt, mivel a lakosok túlnyomó többsége nem volt hajlandó elhagyni otthonát. A helyi egyesület tevékenysége legkésőbb a szovjet csapatok megérkezésével, vagyis október 30-ával⁹⁹ szűnt meg. Az egyesületi iratok többségét valószínűleg idejében megsemmisítették vagy elrejtették, a népbírószági büntetőeljárások idején ugyanis már csak egy-egy pénztárkönyv állt az ítélezők rendelkezésére. A hiányzó dokumentumok pótlására készülhettek a háború végén az első Volksbund névsorok, szovjet parancsra. Ezek alapján szedték össze és vitték munkaszolgálatra a Szovjetunióba az egykori bundistákat, bár egyes visszaemlékezők szerint válogatás nélkül hurcolták el a svábokat, köztük lányokat és asszonyokat is.¹⁰⁰ Tanúvallomásokból fény derül a listák készítésének körülményeire, pl. a bund egykori vezetői állították össze a névsort emlékezetből úgy, hogy a falut megszálló partizánok napokig bezárva tartották őket.¹⁰¹ A taglistára Császártöltésen olyanokat is felvettek, akik nem voltak bundisták, hanem a magyar hadseregben szolgáltak. Mivel attól tartottak, hogy az oroszok a bund tagokat el fogják hurcolni, távollévőket is felírtak, gondolván, hogy azokat úgysem tudják elvinni az oroszok, viszont meglesz a névsor.¹⁰² Más esetben a tagnévsort magyar érzelmű svábok állították össze, és „sok olyan egyént vettek fel erre a listára, akik kétesek voltak, gondolván, hogy majd a rendőrség kinyomozza ezeket. De nem nyomozta ki, és ezek rajta maradtak a listán”.¹⁰³ „Az, hogy az oroszok részére készült listára fel volt véve a neve, nem jelent semmit, ha valakinek volt egy haragosa, ráfogta az illetőre, hogy bundista, és

⁹⁴ MNLBKML XXV/17. B. 537/1946.

⁹⁵ MNLBKML XXV/17. B. 268/1945., 433/1945., 434/1945., 437/1945., 454/1945., 456/1945., 463/1945., 866/1945., 526/1946., 1693/1946., 517/1947.

⁹⁶ HECKENBERGER Péter 1991 85.; MNLBKML XXV/17. B. 268/1945., 433/1945., 434/1945., 437/1945., 517/1947.

⁹⁷ HECKENBERGER Péter 1991 85.; MNLBKML XXV/17. B. 435/1945., 456/1945.

⁹⁸ MNLBKML XXII. 312. 382/1945.

⁹⁹ BÁNÁTI Miklós 1969 163.

¹⁰⁰ Például 1944 decemberében állítólag 372 garai svábot hurcoltak el az oroszok. MNLBKML XXV. 16. A Bajai Népbírószág iratai. B. 250/1946. – A Volksbund tagsággal vádolt vaskúti Bohner A. tárgyalásán azt vallotta, hogy az ottani férfiaknak 15 napi hideg élelemmel kellett jelentkezniük az orosz parancsnokságon munkaszolgálatra. Véleménye szerint, csak a szegényeket vitték el. MNL BKML XXV. 16. B. 20/1945.

¹⁰¹ A vaskúti listák összeállításának körülményeire vonatkozóan l. a Bajai Népbírószág alábbi pereit: MNLBKML XXV. 16.B. 337/1945., 368/1945., 90/1946., 158/1946., 271/1946.

¹⁰² MNLBKML XXV. 17. B. 1001/1945.

¹⁰³ MNLBKML XXV. 17. B. 766/1945. és B. 768/1945.

ezzel fel is vették a névjegyzékbe.”¹⁰⁴ A későbbiek folyamán a helyi földigénylő bizottságok és az államrendőrség is készített hasonlóan kétes hitelességű névsorokat, amelyeket a vagyonekbejegyzések és a büntetőeljárások során használtak fel.

A háború vége előtt, majd az európai hadi cselekmények befejezésével összehívott jaltai és potsdami nemzetközi konferenciákon a Német Birodalommal szemben álló nagyhatalmak a háborús bűncselekmények megtorlásáról és a világ „náciatlanításáról” döntöttek. A potsdami értekezleten megállapodtak a kollektív felelősség elvében, és megegyeztek abban is, hogy a kollektív büntetés leghatékonyabb formája a kitelepítés. Deklarált elveiket a vesztes államok kénytelenek voltak elfogadni, amennyiben külpolitikai helyzetüket rendezni kívánták. Az ideiglenes magyar kormány az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezményben hadat üzent az ország egykori szövetségeseinek, és sok egyéb mellett kötelezte magát a német állampolgárok internálására, a német tulajdonok átadására, vállalta a háborús felelősségre vonás lebonyolítását, a Hitler-barát, fasiszta szervezetek felosztatását stb. Mindezen kötelezettségek végrehajtására a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenlétében már az év elejétől sor került. A kabinet egymás után bocsátotta ki a fentiekre vonatkozó rendeleteit, törvényeit. A hazatérő SS-katonák, elmenekült vagy elhurcolt magyarországi németek internálótáborokba kerültek, tömeges letartóztatások kezdődtek a sváb falvakban.¹⁰⁵ Az itthon maradottak nemzethűségét, a háborús évek alatt tanúsított magatartását igazoló bizottságok, népbírók vizsgálták. Megkezdődött a sváb földbirtokok, vagyontárgyak elkobása, majd beindultak a kitelepítések.¹⁰⁶

VOLKSBUNDISTÁK ÉS SS-KATONÁK A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT

A magyarországi népbírók tehát a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségnek eleget téve kezdték meg működésüket 1945 elején. A mintegy 25 budapesti és vidéki különbírói szervezet működésének 5 éve alatt számtalan egykori Volksbundtag illetve SS-katona ellen folytatott le büntetőeljárást. A perek pontos számát nem ismerjük, a nagyságrendet azonban kiválóan érzékelteti, hogy a Baján és Kalocsán székelő népbírók meglevő peres iratainak több mint 60%-át teszik ki a Pest-Pilis-Solt-Kiskun déli és Bács-Bodrog vármegye északi részén fekvő sváb települések lakói elleni eljárások.

Az 1945. január végén napvilágot látott első népbírói rendelet (81/1945. M. E. sz. r.) háborús bűnősként nevezi meg azt a személyt, aki magyar állampolgár léte a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo) kötelékébe lépett (13. § 4.), a cselekményre kiszabható legsúlyosabb büntetést pedig 5 év börtönben határozza meg. Amennyiben a vádlott tettét magyar állampolgárok ellen elkövetett erőszakos cselekmény is súlyosbítja, a kiszabható legsúlyosabb büntetés 10 év fegyház, ha magyar állampolgár halálát okozta, a magyar honvédség ellen harcolt vagy fegyveres erőszakkal akadályozta a vörös hadsereghez való átállást, a legsúlyosabb büntetés: halál (14. §). A népellenes vétségeket felsoroló paragrafus 2. pontja a fasiszta, demokráciaellenes pártban kifejtett vezető tevékenységet ítéli el (17. § 2.), kiszabható főbüntetésként 1 év internálást irányoz elő (18. §). Mind a törvényi tényállások, mind a kiszabható büntetési tételek terén jelentős változást

¹⁰⁴ MNLBKML XXV. 17. B. 764/1945.

¹⁰⁵ Népbírói tanúvallomásban olvasható, hogy 1945 nyarán a kecskeméti államrendőrség kiküldöttei megjelentek Hartán, összeszedték a bund tagjait, valamint családtagjaikat, és Kecskemétre szállították őket. Számos, bíróság előtt állt vádlott vallotta, hogy több mint egy évet töltött internálásban, mielőtt népbírói tárgyalására sor került volna. Pl. MNLBKML XXV. 16. B. 232/1946., 232/1946.

¹⁰⁶ A fenti témákban bőséges szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. Így pl. a térségbeli svábok kitelepítését kimerítő alapo ssággal Tóth Ágnes dolgozta fel.

hozott a május 1-jén hatályba lépett második népbíróági rendelet (1440/1945. M. E. sz. r.). A fentiekben ismertetett háborús bűncselekményt, súlyosságától függően, halállal, életfogytig tartó kényszers munkával vagy fegyházzal, 5 évnél nem kevesebb kényszers munkával vagy 5–15 év fegyházzal, illetve 5-től 10 évig terjedhető börtönbüntetéssel kívánták szankcionálni (9. §) a jogalkotók. A népellenes vétség mint kategória megszűnt, a továbbiakban népellenes büntettről beszéltek a fasiszta és demokráciaellenes pártokban kifejtett tevékenység esetében is. A vonatkozó törvényi szakasz annál is érdekesebb, mivel a Volksbundot – az előző jogszabállyal ellentétben – konkrétan megnevezi, míg más szalonképtelenné vált szervezeteket nem, s az egyszerű tagságot is büntetni kívánja, szemben a többi fasiszta stb. alakulattal, amelyeknek csupán tisztségviselőit és tevékeny tagjait ítéli el (12. §). Kiszabható főbüntetésként a rendelet 2-től 5 évig terjedhető börtönbüntetést javasol, mellékbüntetésként pénzbüntetést, valamint az első rendelethez hasonlóan vagyonelkobzást, állásvesztést vagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését (1. §).

A tanulmányozott periratokból megállapítható, hogy a bajai és kalocsai népbíróságok egyszerű tagságért 6 hónap börtönbüntetést és 5, illetve 10 év politikai jogok gyakorlásától való eltiltást szabtak ki az egykori bundistákra. A tagságot beismerés, tanúvallomások vagy a népbíróági tárgyalások idején még létezett írásos dokumentumok: nyilvántartó könyvek, pénztárkönyvek, belépési nyilatkozatok útján igyekeztek bizonyítani a vádat képviselő népügyészek. Ezekre az írásos „bizonyítékokra” számos utalás történik a népbíróági perekben, bizonyító erejüket, hitelességüket azonban sok esetben már a kortársak is megkérdőjelezték. Jó példa erre a császártöltési Bergmann házaspár pere, akiket a Kalocsai Népbíróság felmentett, mivel a kirendelt írásszakértő kétséget kizáróan megállapította: a belépési nyilatkozatukon szereplő aláírások nem tőlük származnak.¹⁰⁷ Felmentettek továbbá több olyan vádlottat is, akiknek neve szerepelt ugyan az adott község Volksbund szervezetének pénztárkönyvében, de tagadták, hogy tagok lettek volna.¹⁰⁸

Ami a vádak beismerését illeti, az egykori bundisták zöme bevallotta tagságát, ugyanakkor az esetek többségében valamiféle kényszerítő körülményre vagy saját tudatlanságukra hivatkoztak, esetleg arra, hogy viszonylag hamar kiléptek. Beismerő vallomások erőszakos befolyásolás hatására is születhettek, amint arra a periratokban számos utalás történt.

Amint arról már szó volt, a háború végén a helyi Volksbund szervezetek vezetőinek egy része elhagyta az országot, hogy megelőzze a későbbi felelősségre vonást. Ellenük távollétükben folytak büntetőeljárások, amelynek során bűnösnek mondták ki őket, és elkobozták hátrahagyott vagyonukat. Az itthon maradottak közül némelyek példás büntetéseket kaptak. A császártöltési asszonycsoport irányítója 1,5 évet kapott.¹⁰⁹ Aktív tagságért (tagdíjfizetés, a bundház gyakori látogatása) általában 1 év börtön járt. Súlyosbító körülménynek számított, ha valaki hosszú ideig volt a szervezet tagja, több gyűlésre elment vagy németországi gyerekeket nyaraltatott. Elévülésre hivatkozva viszont felmentettek olyanokat, akik már 1939–40-ben kiléptek a Volksbundból. A bundista férfiak feleségei ellen automatikusan megindult a népbíróági eljárás, sőt olyan fiatalok ellen is, akiket szüleik német (pl. a bajai) iskolába jártattak.

A vagyonelkobzás mint mellékbüntetés alkalmazásában a népbíróságok gyakorlata nem volt teljesen azonos. A Kalocsai Népbíróság álláspontja szerint „a vagyonelkobzás kimondását a rendelet csak fakultatíve írja elő”, ezért az ottani ítélkezők számos alkalommal

¹⁰⁷ MNLBKML XXV. 17. B. 1543/1947.

¹⁰⁸ MNLBKML XXV. 17. 743/1947., 790/1947.; XXV. 16. B. 34/1946.

¹⁰⁹ MNLBKML XXV. 16. B. 193/1945.; XXV. 17. B. 1856/1946.

mellőzték alkalmazását.¹¹⁰ Igaz, a vádlottak egy részének ekkorra már tényleg nem maradt semmije, hiszen a helyi földigénylő bizottságok sokszor még a bűnösség kimondása előtt intézkedtek, a már említett listák vagy a tanúk bemondásai alapján. Mindenesetre a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) több esetben is felhívta a kalocsaiak figyelmét a helyes álláspontra és eljárásra: „A Volksbund tagjai a magyar népközösséggel szemben köteles állampolgári hűségüket oly időben tagadták meg, midőn ennek fokozottabb jelentősége volt, ezért a magyar népnek árulásukkal okozott nagymérvű károsodás részbeni fedezésére, a vagyonek Kobzás velük szemben indokolt”.¹¹¹ Avagy: mivel a Volksbund tagság „a magyar állam és nemzeteszmé tagadását jelentette, [...] az elkövetőkkel szemben a vagyonek Kobzás minden esetben indokolt.”¹¹² A népbíróági perek között egyébként fellelhetők olyanok is, amelyeket nem a Volksbundhoz vagy az SS-hez történt csatlakozás miatt indítottak a svábok ellen, hanem nemzetgyalázásért, hatósági közeg elleni erőszakért stb. A vagyonek Kobzások során ugyanis védekeztek, elkeseredésüknek esetenként szélsőséges módon adták tanújelét ezek az emberek.

Érdeemes pár mondat erejéig kitérni az SS-katonák ügyeire is. Az egykori önkéntesekre a háború után többéves börtönbüntetés várt. Amennyiben a háborús bűncselekmény (SS katonai szolgálat) vádjá a népellenes bűncselekmény (Volksbund tagság) vádpontjával párosult, és mindkettőben bűnösnek találták, a vádlottat akár súlyos fegyház- és kényszermunka-büntetéssel is sújthatták az ítélkezők. A kényszersorozottakat kezdetben következetesen felmentették egyes népbíróági tanácsok, különösen akkor, ha nem voltak a Volksbund tagjai. Ha mégis tagok voltak, az ítélkezők arra hivatkoztak, hogy az egyesületbe belépők nem tudhatták, hogy tagságuk a későbbiekben milyen következményekkel fog járni (ti. a német hadseregben katonai szolgálatot kell teljesíteni).¹¹³ Ugyanígy okból nem fogadták el a népügyészség azon érvelését sem, hogy az 1941-es népszámláláson a magukat német anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallók maguk teremtették volna meg katonai behívásuk előfeltételét.¹¹⁴ Szintén ehhez a témához kapcsolódnak az SS-katonák bűjtatása miatt vád alá helyezett személyek ügyei,¹¹⁵ illetve azoké az SS-katonáké, akik a háború után megpróbálták eltávolítani a bal felső karjukba tetovált, árulkodó vércsoportjeleket.¹¹⁶

A Kalocsai és a Bajai Népbíróság a perbe fogott sváb vádlottak: bundisták és SS-katonák – durva becslés alapján – több mint 80%-át találta bűnösnek és ítélte el. Az ítéletek jelentős részét azonban nem tudták végrehajtani, foganatosítani az illetékesek hatóságok, mivel 1946–1947 folyamán az elítéltek közül sokakat kitelepítettek Németországba.

¹¹⁰ MNLBKML XXV. 17. B. 11/1946.

¹¹¹ MNLBKML XXV. 17. B. 11/1946.

¹¹² MNLBKML XXV. 17. B. 127/1946.

¹¹³ MNLBKML XXV. 16. B. 302/1945. L. az ítélet indoklását!

¹¹⁴ MNLBKML XXV. 16. B. 609/1945. L. az ítélet indoklását!

¹¹⁵ A helyi népbíróságok felmentéssel zárták az ilyen ügyeket. MNLBKML XXV. 17. B. 3163/1946.; XXV. 16. B. 286/1946. Az első per másodfokú tárgyalása során azonban a NOT 6 és 8 hónapra ítélte a vádlottakat.

¹¹⁶ A Bajai Népbíróság előtt Fischer F. bajai napszámost azzal vádolták, hogy cigarettavéggel kiégette a tetoválást a karjából. Szintén a Bajai Népbíróság elé került egy bajai orvos, aki az állítások szerint három vádlott-társa karjából a katonai jelzést kioperálta. Mivel ezeket a vádakat szinte lehetetlen volt bizonyítani, a népbíróság nem tudta elítélni a vádlottakat. MNLBKML XXV. 16. B. 58/1947., 203/1946.

IRODALOM

- BÁNÁTI Miklós
1969 Huszonkét évtized az új hazában (Császártöltés 1744 – 1964). Császártöltés
- BELLÉR Béla
1981 A magyarországi németek rövid története. Budapest
- FEHÉR István
1983 A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. Budapest
1988 A magyarországi németek kitelepítése 1945 – 1950. Budapest
- FLACH, Paul
1968 Ortsgruppengründungen des Ungarländischen Deutschen Volksbundvereins (1924-1940) und des Volksbundes der Deutschen in Ungarn (1938 – 1941). München
1971 Die behördlichen Bestätigungen der Ortsgruppen. München
- HECKENBERGER Péter
1991 Nádudvar – Nemesnádudvar – Egy észak-bácskai község történelme és településtörténete. Kalocsa
- KNIPL István
2002 Nemzetiségi mozgalom és megtorlás. In: Arnold Erzsébet – Knipl István (szerk.) Fejezetek Császártöltés történetéből és néprajzából. Császártöltés
2004 A Volksbundtól a Waffen SS-ig. In: Szabó Attila (szerk.) Bács-Kiskun Megye Múltjából. 19.
- KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota
2007 Volksbund szervezetek a Duna – Tisza közén – a zászlóbontástól a megtorlásig. In: Báráth János (szerk.) Cumania 23.
- KOVÁCS Zoltán András – SZÁMVÉBER Norbert
2001 A Waffen-SS Magyarországon. Budapest
- KOZMA Ferenc
1991 Keserves utak. Pátria Könyvek
- MANHERCZ Károly
1998 A magyarországi németek. Zrínyi Nyomda Rt.
- ŐZE Sándor
1994 „A német ügy” – Adatok a Központi Statisztikai Hivatal kitelepítésekre vonatkozó dokumentációjából. In: Barátság 1994/7.
- SEEWANN, Gerhard – SPANNENBERGER, Norbert
1999 Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn. München
- TILKOVSKY Lóránt
1974 SS toborzás Magyarországon. Budapest
1978 Ez volt a Volksbund. Budapest
- T. MOLNÁR Gizella
1997 A kő marad (be- és kitelepítések Hajóson). Kalocsa Történeti Statisztikai Kötetek 1941. évi népszámlálás Budapest 1986.
- WEIDLEN, Johann
1989 Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből (1945-1949). Budapest

ZIELBAUER György

1989 Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből
(1945–1949). Budapest

ZORN Antal

1992 A nemzetiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun megye mai területéről (1944–1948). In: (Szerk: Bárány János) Dunatáji találkozás A Bács-Kiskun megyei nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.). Kecskemét

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára

MNLBKML V.312. Császártöltés nagyközség iratai 1893–1949.

MNLBKML XXV/16., XXV/17. A Kalocsai Népbíróság iratai

Magyar Nemzeti Levéltár

MNL 1941-VII-5-254426

MNL Bm VII. K-149 1943-5-1007. 265.